

OM SPROGET
Afskedsforelæsning
Afholdt d. 27.9.1995, Psykiatrisk Afd., Neurocenteret, RH.

Alice Theilgaard

At tale om sig selv plejer jo at være en inderlig fryd. I tidens løb har jeg truffet mange, som egentlig ikke har haft trang til at tale om andet. Og her er jeg i den misundelsesværdige situation, at det faktisk forventes af mig at give et tilbageblik over mit virke igennem de 40 år på afdeling O. Til beroligelse for forsamlingen kan jeg oplyse, at jeg nu ikke har lyst til at bruge tiden til at ekspandere mit ego. Jeg har dog i al ubeskedenhed fremlagt nogle af de bøger, jeg har været med til at skrive, og hvis emner strækker sig fra NCE, psykokirurgi, diabetes, til psykoterapi, fænomenologi, eksistentialisme, fra kromosomer til metaforer, og de skal sammen med 80 videnskabelige artikler tjene til at demonstrere, at tiden ikke er gået spurlost hen.

En anden mulighed er at give et historisk tilbageblik over Rigshospitalet i almindelighed og af afdeling O i særdeleshed, tilsat et passende antal anekdoter om de personligheder, der har tegnet afdelingen, og hos hvem jeg har hentet megen inspiration og lærdom. Også det vil jeg afstå fra.

For det første vil det være vanskeligt at dele sol og vind lige med hensyn til de mange personer med tilknytning til afdeling O, der på den ene eller anden vis har haft betydning for mig. For det andet kunne det komme til at virke for nostalgisk.

For det tredje er der sket så mange forandringer inden for disse 40 år, at forsøget på at tegne et billede af O's historie ville blive ganske kalejdoskopisk. Skiftende kulturer har sat deres præg på afdelingen. Fra den positivistiske æras tid, hvor analysen var i højsædet på bekostning af synthesen, hvor der herskede en tyrkertro på, at alt kunne gøres måleligt, at kvalitative fænomener kunne undersøges ved kvantitative metoder, til

---

Alice Theilgaard er professor, dr.med. et cand.psych. Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet. Honorary Research Fellow, Shakespeare Institute, Stratford, UK. Har sammen med Murray Cox udgivet: *Mutative Metaphors in Psychotherapy. The Aeolian Mode*. Tavistock, London 1987, og *Shakespeare as Prompter. The Amending Imagination and the Therapeutic Process*. Jessica Kingsley Publishers, London 1994.

den postmodernistiske kultur med fragmentering og forandring for forandringens skyld. I dag tales der om virksomhedskulturen, som en betegnelse for den lokale subkultur i management-verdenen; filosofien og psykologien er ofte forenklet efter stimulus-response-recepten; der planlægges strategier, hvorefter medarbejderne programmeres, der købes og sælges forskellige pakkedninger, menneskene risikerer at reduceres til robotter, mens virksomheden får tildelt en bevidsthed.

Med fare for at påkalde mig forsamlingens udlægning af, hvad jeg i det følgende vil sige, som udslag af alderens Jeronimus-holdning, vil jeg tillade mig at mene, at informationsteknologiens og management-kulturens indflydelse på psykiatrien ikke udelukkende er et fremskridt. Det er som om informationsniveauet er omvendt proportionalt med vægten af det papirmateriale, som alle føler sig overvældet af. Tager man sig tid til at sætte sig ordentlig ind i det oplysningsmateriale, der i en konstant lind strøm glider hen over ens skrivebord, vil man automatisk blive afskåret fra den personlige kontakt, og man vil ofte føle sig slået af, at denne overgang fra skriftkultur til skærmskultur forringer budskabet. Misforholdet mellem tilgængelig information og reel viden er åbenlys. Det er som om, den kolossale informationsmængde, vi efterhånden disponerer over, snarere forvirrer os end gør os klogere. Vi kan ikke undvære computeren – (det vil vække undren hos dem, der har kendskab til mit nuværende niveau med hensyn til databehandling og computerteknik at høre, at jeg faktisk var blandt pionererne på Regnecentralen i 1959). Som sagt, computeren er uundværlig, men computeren skal ikke blot generere information, den skal filtrere information, og bogen og computeren er ikke hinandens modsætninger. Vi skal vare os for, at ordet »information« ikke udvikler sig til et mantra, der er hævet over kvalitative krav.

Eliot sagde det på denne måde:

Where is the life we have lost in living?

Where is the wisdom we have lost in knowledge?

Where is the knowledge we have lost in information?

Vi skal fastholde vor evne til fordybelse og vor sans for sammenhæng og kontinuitet i tilværelsen, og derfor er det vigtigt, at vi stadig er fortrolige med bogen og det trykte ord.

Bureaukratiet og de stigende administrative byrder stjæler også vore tid fra patienterne. Konferencerne, som skulle tjene til oplysning, belæring og formidling af synspunkter, bliver ikke så sjældent til fortravlede ekspeditionskontorer med envejskommunikation, sprogbruget bliver mere stereotyp og konkret. Det drejer sig om, hvorvidt der »skal skrues op eller ned for medicinen«.

Inger Christensen skrev så tidligt som i 1969:

Angsten for det uafsluttede
 for vanen inertien
 de monotone replikker
 for gentagelsen
 konklusionen
 for syntesen, der aldrig er rigtig
 for det rigtige, der aldrig er ærligt
 for det ærlige, der aldrig er rigtigt
 for det praktiske
 ordnede
 godt organiserede
 civiliserede
 mønster
 for systemet

Og efter disse indledende manøvrer er vi endelig nået til det emne, jeg gerne vil tale om i dag, nemlig *sproget*. Sproget vedkommer os alle, det er faktisk vort vigtigste medium, og sprog- og tekstvidenskaberne er lige så meget basalvidenskaber i forhold til psykiatrien som neurobiologien er det. Det har man for så vidt altid vidst på Afdeling O, der har været præget af sprogrøtere som Villars Lunn, Thorkil Vanggaard, Erling Dein og Lise Østergaard.

For 40 år siden udgjorde patienterne en broget skare – ikke alene bød det diagnostiske armamentarium på flere muligheder – eller mere korrekt, det blev mere alsidigt anvendt – men klientellet var også i langt højere grad sammensat af patienter fra hele landet. Sprogligt set betød det et væld af dialekter, som nok bød på udfordringer, men som også gav en livfuld personlig sprogstil, der blegnede i takt med, at dialektafviklingen tog fart.

I dag føjes også nye ord hastigt til ens vokabularium, men mange har ingen grobund i vort sprog og bliver til plastic-ord uden dækning eller til sære ordkonstruktioner, som »ansvarshedsansvarlig«. Jeg læste for nylig i avisen, at Dansk Sprognævn har haft bemærkninger til de navne, centrene anvender, så betegnelsen som Hovedortocenteret må have skurret i andre øren end mine.

At neuro-psykiatrisk center blev forkortet til Neurocentret er beklageligt. Det er givet mere mundret, men det kan også bidrage til fordomme om psykiatriske patienters status og til en usynliggørelse af psykiatrien.

Nutidens journalsprog er ikke så sjældent præget af rating-scale-klicheer. Vi får beskrevet diagnosen, men ikke patienten. I modsætning til det be-

grænsende operationalistiske sprog var beskrivelserne for år tilbage ofte livfulde, malende, præget af metaforer: »Patienten tygger drøv på en tanke« (om perseveration), eller »Patienten er snakkesalig, rapmundet, kan næppe få sagt, hvad han vil, gør bemærkninger om alt, har sin mening om alt og alle, slår om sig med floskler, er fuld af historier, vitser, ordspil, radbrækker fremmede sprog, ser alt i rosenrødt, deklamerer, synger af fuld hals.« Det er vist overflødigt at sætte en diagnose på den beskrivelse.

Var sprogbruget mere nuanceret, var holdningen til patienterne for år tilbage undertiden mindre respektfuld, mere moralsk vurderende og autoritær. – Ikke mindst påvirket af en psykodynamisk, humanistisk kultur er holdningen i dag mere forstående og empatisk, omend betegnelser som »efterrettelig« stadig kan dukke op, selv om det nu ses erstattet af det slyneladende mere uskyldige ord »compliance«.

Tilbage til tankeflugten og den euforiske stemning, som manien ikke er ene om at repræsentere.

Verbale kaskader, hvor en dagdrømmeagtig verden bygges op med ordenes magi som værn mod de barske realiteter husker jeg fra Frøken Jensen, en ældre skizofren dame, som med stor livfuldhed og helt uforstyrret af kendsgerningerne fortalte sit livs historie, startende med, at hun var datter af Benjamino Gigli og Dronning Victoria. Og når man forsigtigt indvendte, om de da levede på samme tid, blev man hurtigt affejtet med, at det gjorde de. Dobbeltbogholderiet med simultant at være af kongelig byrd og Frøken Jensen var der ingen vanskeligheder med.

Andre, der som Frøken Jensen, sætter fantasiens indre verden højere end den ydre virkelighed, er måske knap så veltalende. En patient, som jeg har kendt igennem mange år, fortæller ved hvert møde til den mindste detalje den samme historie. En dagdrøm om i fremtiden at kunne – som han udtrykker det – »etablere sig«, og minutløst gennemgår han, på hvilken smagfuld og eksklusiv måde, han vil indrette sit hjem. Hans tvangsprægede adfærd modsvarer rutinen i det indre liv, men monotonien hos ham er ikke dræbende, tværtimod, den holder de psykotiske tanker på afstand ved, som Ibsens Hjalmar Ekdal at øge hans selvværd og danne et værn mod mere destruktive og selvopløsende tanker, et værn, som jeg ikke har hjerte til at bryde, men med Hamlets ord søger at »give an understanding but no tongue«.

Denne ordenes magi er ikke forbeholdt patienterne. Jeg husker for mange år tilbage, da en ung og usikker medicinstuderende var oppe til mundtlig eksamen i psykologi i spørgsmålet intelligens. Han fastslog, at når man

bliver 50, er intelligensen reduceret til 0. Så tøvede han et øjeblik, så lidt betænkelig ud og sagde så: »Dette gælder dog ikke for læger.«

Vi har alle to sprog til rådighed: Det magiske, affektladede, poetiske og mytiske sprog, drommesproget, et flertydigt fortættet symbolsprog, og vi har det informerende, logiske og abstrakte sprog, det reflekterende og intellektuelle sprog, og vi må kunne betjene os af begge og ikke lade os fastlåse til det ene eller til det andet gennem ensidig optræning og påvirkning.

Den syntetiserende form for tænkning finder vi i konstruktiv fantasi, i kunstnerisk skaben, den ses selvfølgelig også i forskellige former for psykopatologi, omend det ofte vil være sådan, at fusionen af forestillingen og sanseoplevelsen ikke, som i den kreative tænkning, når et højere integrationsniveau, men forbliver på det bogstavelige og konkrete plan. Jeg tænker på patienten, som lavede en tegning af en stol og anbragte den på hovedet af vores afdelingssygeplejerske i ambulatoriet med ordene: »Stol på Helen«. Eller den skizofrene patient, som var i penge nød og gik på biblioteket og stjal Karl Marx' 'Das Kapital'.

Når en skizofren patient siger »jeg er blind, fordi jeg ser for meget, derfor læser jeg ved en mørk lampe«, giver det et langt mere indføleligt billede af en sensitiv person, som for at klare sin sårbarhed må isolere sig, end en teknisk beskrivelse, der uundgåeligt indfører et slørende prisme mellem det oplevede og det sprogligt re-præsenterede.

Det konkrete sprog finder vi som bekendt også hos den hjerneskadede patient, der i modsætning til den skizofrene også har mistet abstraktionsevnen. Sproget bliver ofte reduceret til et tegnsprog, og kropssproget kommer i fokus, når man skal søge og forstå den afatiske patient.

I den menneskelige kommunikation kan man referere til objekter – her taget i den aller-videste betydning – på to forskellige måder. Man kan betegne dem ved et navn, eller de kan blive repræsenteret ved en lighed, f.eks. en tegning, sådan som vi hørte om det med eksemplerne »Stol« – »Stol på Helen«. Med undtagelse af onomatopoietiske (lydmalende ord) bliver ord skabt ved en semantisk konvention. Der er ikke noget specielt stole-agtigt i ordet »stol«. Den analoge kommunikation, hvor tingene bliver repræsenteret på grund af ligheden, har sine rødder på et mere arkaisk niveau end den digitale kommunikation, og de to modi er repræsenteret ved henholdsvis højre og venstre hjernehalvdel. Teorierne om hjernens funktionelle asymmetri, som jeg også har beskæftiget mig en del med, går kort og forenklet beskrevet ud på, at kognitive funktioner er repræsenteret på forskellig måde i de to hemisfærer. Mens den venstre hemisfære hos normalt højrehåndede formidler en sproglig stil, karakteri-

seret ved at være lineær, logisk, analytisk og abstrakt, står den højre hemisfære for det intuitive, kreative, billedskabende, syntetiske og følelsesbetonede sprog. Disse to modi korresponderer ganske godt med Freuds sekundær – og primær proces.

Primær proces-tænkning er driftsbetonet, umiddelbar, ignorerer tid, sted, identitet og kausalitet, er præget af fortætninger og forskydninger. Sekundær proces-tænkning er lineær, logisk, realistisk, reflekterende og opretholder grænsen mellem selv-ikke selv. Det skal understreges, at efter min mening er primær proces-tænkning ikke synonymt med kaos eller random error. Den formidler oplevelsen i syntesens tjeneste, og den har sin egen form for logik. Den er ikke en levende anakronisme i konstant konflikt med egoet.

I dagliglivets sprog vil de to modi veksle afhængig af, i hvilken kontekst de gør sig gældende; hos nogle mennesker, f.eks. patienter med visse former for hjerneskade, er valgfriheden indskrænket, undertiden i en sådan grad, at de kun kan udtrykke sig konkret. Symbolfunktionen er læderet.

Vi talte om et afatisk sprog; der findes faktisk også et fatisk sprog, ud-møntet af Malinowski, som refererer til pludresprog, vrøvlevers og ryt-misk tale. Dette sprog har en social funktion og er ikke-informerende, men tjener et kontaktbehov. Efterhånden lærer barnet det sproglige tegn som denotation, det som betegner – de-notare – genstanden, og ordet fremtræder tæt knyttet til tingen som dens repræsentation, men ikke som et symbol. Ordet er mere en egenskab ved tingen end et symbol. Det er selvsagt kun et begyndelsesstadium. Men det denotative kan blive det fremherskende aspekt, som kan præge sproget på en sådan måde, at det bliver formalistisk og operativt. Denne form for sprogbrug ses ofte, men ikke udelukkende, hos mennesker med udtalte psykosomatiske symptomer. Der er ikke tale om en begrænset sprogkode; det er ikke ordet, der mangler. Det drejer sig om en forarmning af sproget på grund af en følelsesmæssig tomhed; det vil sige sproglige tegn uden associativt og affektivt indhold.

Barnets verden er i langt højere grad end den voksnes præget af en helhedsoplevelse, omfattende det sansede og det forestillingsmæssige. For det lille barn som for den psykotiske voksne er der ingen adskillelse mellem den indre og ydre verden. Denne enhed mellem subjekt og objekt er formidlet gennem barnets dynamiske, livfulde, intensive måde at opleve verden på.

De tidlige barndomsoplevelser, ved vi, har den største indflydelse på dannelsen af kognitiv stil og af personligheden som helhed. Disse oplevelser vil være præget af en nærhed og levendegørelse af omverden fjernt fra

den voksnes statiske og logiske stil, hvor ting bliver kategoriseret efter deres tekniske eller faktuelle kvaliteter. Når den 2-årige, der ved synet af en overkop, der ligger ned i underkoppen, udbryder: »stakkels trætte krop« er det eksempel på denne metaforiske og fysiognomiske oplevelsesmåde. Men dette sprog er også poesien, kunstens og drømmenes sprog. Morgenstern udtrykker det således: »Mågerne ser alle ud, som om de hedder Emma!«

Kandinsky: »På min palet sidder høje, runde regndråber, der sky flirter med hinanden, ryster og svajer. Uventet forener de sig og bliver til tynde tråde, der forsvinder mellem farverne.«

Fra et terapeutisk perspektiv er det vigtigt at være klar over denne billedlige, sammensmeltede, livliggjorte oplevelsesmåde, som er karakteristisk for den tidlige barndom. I takt med at barnet vokser op, erstatter ord efterhånden billeder, og selvom den voksnes forestillingsevne aldrig går helt tabt, er der en tendens til at billederne blegner, aftager i livfuldhed, bliver som Eliot udtrykker det »Stakkels falmede souvenirs«.

Når den fortolkende kommunikation mellem pt. og terapeut skal gives liv, kan vi lære af poesien. Det skal ikke forstås sådan, at vi benytter det terapeutiske møde med pt. til at citere digte. Vi kan lære at gøre vores sprog betydningsfuldt og udtryksfuldt – at give det en nærhed og en klarhed, en følelsesmæssig anskuelighed, som en mere konventionel fremstilling ikke magter.

Et levende billedrigt sprog giver grobund for en kommunikation, der giver oplevelser i mange lag.

Det dybere formål med terapi, som går langt ud over at fjerne symptomer, er at hjælpe patienten til i stigende grad at erkende sig selv, at vokse menneskeligt. I denne proces vejer følelserne tungest.

Når patienterne fortæller os deres historie, vil det ofte være i et helt andet sprog end det, de oprindelige oplevelser var kodet i. Men selvom stilen nu er præget af abstrakte begreber, kategoriseringer og anden form for intellektualiseren, der holder følelserne på afstand, er de forudgående udviklingstrin ikke fuldstændigt tabt. Bag den lineære eller tidsmæssige fremadskridende fremstilling ligger en anden historie, brudstykkeagtig og ofte kaotisk, en fortrængt, men dynamisk aktiv historie, som insisterer på også at blive hørt. Ved at bruge et billedrigt, metaforisk sprog kan terapeuten forsøge at bringe nye friske dynamiske forestillinger frem, der kan få adskilte og forvirrende komponenter i patientens oplevelser til at falde på plads i et nyt sammenhængende mønster.

Ordet *metafor* er af græsk oprindelse og betyder *overføring af mening*. Og det er værd i terapeutisk sammenhæng at gøre opmærksom på, at ‘transference’ er den latinske betegnelse for den selv samme proces: at overføre noget.

Metaforen har et overraskelsesmoment. Den får to regioner til at tørne sammen, to områder af den virkelighed vi er mere eller mindre fortrolige med, men på uventet vis. Det kendte og trivielle får nærværende, nyt liv af sammenligningen. Det overraskende, uventede har symbolkraft, der gør oplevelsen ny. I »Den afrikanske farm« fortæller Karen Blixen, at hun sagde et rimet vers for sine indfødte, for hvem rytme og rim var ukendt. Selvom verset for dem var uden mening, fordi de ikke forstod sproget, udbrød de spontant: »Tal igen – tal som regnen«. De svarede med en metafor. Det nye i sproget gjorde også deres sprog nyt. Metaforen kan udvide sprogets grænser ved at skabe nye betoning af ord til særlige formål. Den *anden* egenskab af metaforen er den, at den på en kondenseret måde kan give udtryk for mange fænomener på én gang. Den har et billedligt indhold og en sproglig formulering, og den kan opfattes konkret eller abstrakt.

Hvis vi udelukkende tænker lineært-konceptuelt, optræder vi som forudindtagede observatører, hvis perception er rigtigt fastlagt via de kategoriserende principper. Vi bliver i vores gamle plovfurer og reducerer kreativt arbejde til et minimum.

Hvis vi forbliver i en tilstand af passiv dagdrømmen uden at søge efter det rigtige sprog til at dække vore forestillinger, er kommunikation ikke mulig. Det er en balance mellem forestillinger, følelser og tanke, som øger den kreative terapeutiske proces. Hvis en strøm af billeder og forestillinger invaderer og oversvømmer tænkningen, vil oplevelsen blive kaotisk. Hvis tankerne står imellem tænkeren og hans oplevelser, bliver resultatet en fremmedgjort, gold intellektualisering.

Aristoteles brugte vendingen »metaforens gave«, og han sigtede til den pludselig genkendelse og forståelse af en skjult sandhed, som metaforen baner vej for. Men metaforer kan også være slidte, så vi ikke hører dem; eller retorisk forførende, som det ses i politiske og ideologiske debatter.

Det billedrige metaforiske sprog har langt større muligheder end det logiske, informative sprog for direkte at påvirke det *ubevidste*. Ydermere får patienten mulighed for at bruge de forskellige betydninger af metaforen på et ubevidst niveau på en for ham eller hende særegne måde, dikteret af hans/hendes generelle sårbarhed og aktuelle tilstand, så at sige »bypass« fortrængningen – hvad der også er neuropsykologisk belæg for.

Det er ikke ligeegyldigt, hvilke sprogvaner vi tillægger os. Alle de teorier, vi skaber, de handlinger vi foretager og de værdisæt vi forsvarer, afhænger først og fremmest af vort syn på tingene – og dette er igen farvet af vort sprog: Kategoriseringsprincipperne bestemmer til en vis grad iagttagelserne. Derfor spiller paradokser og metaforer en vigtig rolle i udviklingen af og i kritikken af både naturvidenskaberne og humaniora.

Vi ser ikke mindst hos kreative mennesker, og det gælder både inden for kunst og videnskab, i høj grad en udvikling og forfinelse af primærprocessen, hvis karakteristika, ikke mindst den syntetiserende, meningsgivende, længe har været undervurderet i vor kultur. Det er helt klart, at videnskaben ikke kan være statisk, og i takt med at vor erkendelse øges, vil nogle metaforer blive erstattet af andre, som er mere egnede til at reflektere fænomenerne. Videnskaben vil altid være prøvende, stadig under forandring, drevet af undren, nysgerrighed og behov for erkendelse og præget af forskellige måder at anskue og konstituere verden på. Der findes ingen endegyldig teori, ligeså lidt som evige sandheder. Erkendelsen har sine grænser. Der vil altid være et element af noget uforståeligt. Det er nødvendigt, som Jerome Bruner (1980) udtrykker det, 'to use imagination to understand what can never be fully understood'.

Bohr talte om komplementære processer og om, at dybe sandheder altid indeholdt modsætningen. Paradoxet så han som en sandhed, der står på hovedet. Når Einstein valgte som model billedet af en mand, der faldt ned fra et tag, bragte han bevægelse og hvile til et enhedsbegreb i relativitetsteorien.

Forskningen vil altid søge nye veje. Det græske ord for vej er »hodos«, som vi genkender i metode, meta-hodos. Heuristisk kommer også fra græsk: at opdage, at finde ud af. Og endelig har vi så poesis. Poesis er det græske ord for den proces, som frembringer noget, der ikke har været der før, og det omfatter mere end digtekunsten!

Videnskabelig tænkning har længe været betragtet som sine qua non af den logiske, objektive og rationelle modus, mens kunstnerisk skaben blev betragtet som intuitiv. Men før den Cartesianske revolution spaltede mennesket og dets oplevelsesverden, var det en selvfølge at søge efter sammenhæng og helhed i oplevelsen og i det sprog, hvormed vi udtrykker oplevelsen.

Videnskab er organiseret nysgerrighed. Men også i videnskaben har de kreative processer i form af intuitiv tænkning deres plads.

Poincaré mente, at der var et ubevidst eller subliminalt selv, der spillede en rolle i matematisk teoridannelse.

Den kreative person bliver interesseret i en idé, en forestilling eller et videnskabeligt problem, fordi det på en eller anden måde berører hans ubevidste. Af de forbløffende træk ved kreativiteten er de overraskende tanke-spring, en indtrængen til det ukendte, og de ofte blændende og meget sammensatte udtryk for nye ideer, nye opdagelser, nye former, nye metaforer.

Videnskab kan være ‘the dull algebra of schoolmen’, når den går ad veltrådte stier, men det kan også være ‘knowledge that leaves the mind swinging, poised on the quiver’.

‘Poised on the quiver’ – her har vi metaforen og paradoxet – begge har sin plads i den kreative proces – både den kunstneriske og den videnskabelige. Modsætningen er indbygget i paradoxet og metaforen, i komedien og tragedien, i alle kunstneriske former.

Udviklingen inden for de sidste par hundrede år har udvidet genstandsområdet for den enkelte videnskab, og det er muligt at kombinere hypoteser og teorier fra forskellige videnskaber, hvad der ikke nødvendigvis fører til yderliggående holisme i betydningen diffus sammenblanding, men i heldige tilfælde til en nyttig syntese. Dette skal ikke tages til indtægt for ‘Enhedsvidenskabens’. Ikke én videnskab kan optræde som ontologisk grundlag eller modelvidenskab for andre videnskaber. Det er der også erkendelsesmæssigt grundlag for. Biologiske og psykologiske beskrivelsessystemer har et komplementært forhold til hinanden.

Ved at fremhæve det nødvendige i en komplementær beskrivelse, er det dermed også sagt, at der ikke findes ét udtømmende og konsistent beskrivelsessystem. I den daglige klinik støder man ofte på en reduktionistisk holdning, hvor biologien er det højest prioriterede – repræsenterende ‘facit’ – om man vil – og hvor psykologiske funktioner udelukkende ses som en afspejling af de neurofysiologiske processer. Denne indstilling er ikke i overensstemmelse med empiriske data. De to processtyper – de psykiske og de neurofysiologiske – har et komplementært forhold til hinanden. Psykiske processer kan ændre de neurofysiologiske og omvendt.

Enhver beskrivelse fra forskellige udgangspunkter – det være sig biologiske, psykologiske, sociale – udgør hver deres niveau, og et niveau kan ikke reduceres til et andet. Den form for reduktionisme, som det er rimeligt at tale om, er ikke at reducere en videnskab til en anden, men at se nødvendigheden i at selekttere sit genstandsområde. Man kan ikke undersøge alt på én gang. Men når det er sagt, skal der også advares mod indhøstning af data fra meget snævert specialiserede områder. Hvis data betragtes isoleret, vil de være til mindre nytte end data opnået ved tværvi-

denskabelige indsats, der som mål har at fremme vor viden om den komplekse genstand for vores udforskning: mennesket, såvel i dets normalpsykologiske som psykopatologiske funktion.

Poesi består af en balance eller en forsoning af modsatte kvaliteter. Coleridge fremførte, at den lystfølelse, som kunst giver, består af identiteten mellem to modsatte elementer – ensartethed og forskel.

I poesien bruges sproget på en måde, hvor hvert ord ikke har en konstant mening, men som – for at låne et billede fra fysikkens verden – skal ses som komponenter i et kraftfelt, der antager værdi af feltets ladning som helhed. Der er stunder – provokeret ved mødet med kunst eller videnskab – hvor tid og rum får ekstra dybde, og følelsen af at være i live er intenst forstærket.

Eliot udtrykker det sådan:

Not the intense moment,
Isolated, with no before
or after. But a life-time
burning in every moment.

A lifetime – det må de 40 år også siges at være. Og at jeg har været her i så mange år, er vel det bedste udtryk for, at jeg har befundet mig godt. Når jeg nu flytter teltpælene over til Panum, er jeg glad for, at afstanden ikke er større – hverken den geografiske eller psykologiske. Arbejdet på afdeling O har budt på udfordringer inden for mange felter – undervisning, terapi, forskning, og jeg siger varmt tak til alle, som har opmuntret, støttet, inspireret og belært mig. Jeg har følt mig privilegeret og taknemmelig – ikke mindst i forhold til samarbejdet med mine nærmeste medarbejdere, psykolog- og sekretærgruppen. Så jeg vil slutte med Coriolamus' ord: »I have great cause to give great thanks«.